

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 3. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETTEL
KAPCSOLATBAN ÁLLÓ SZERZŐK ÍRÁSAI II.

Horváth Richárd, Fóti Miklós, Kármán Gábor,
Pálffy Géza, Orgona Angelika, Nagy Kornél, Tóth Ferenc,
Demeter Gábor, Eszik Veronika, Huhák Heléna,
Fejérdy András és Bartha Ákos értekezései

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 3. szám

Horváth Richárd Mátyás király könyvei. (A késő középkori forráspusztulás mértékéről)	335
Fóti Miklós Ali szegedi szandzsákbég személyének azonosítása, életpályája és birtoklástörténete (1567–1595)	353
Kármán Gábor Határvédelem, finanszírozás, protestantizmus. A belső–ausztriai és a magyar rendek vitája, 1606–1610	367
Pálffy Géza Felszabadítás vagy megszállás? Katonai, pénzügyi és polgári igazgatás a visszafoglalt Magyarországon a nagy török háború idején (1683–1699)	393
Orgona Angelika A láthatatlan asszony. Salgai Kata házasságai	417
Nagy Kornél „Egy füstbe ment terv”. Michál Minas Theodorowicz örmény unitus püspöki jelöltsége Erdélyben (1731–1742)	441
Tóth Ferenc „... számtalanszor bizonyította bátorságát, képességeit és tapasztalatait...” Egy magyar gróf franciaországi marsallá váló kinevezésének körülményei	463
Demeter Gábor Az agrártársadalom differenciáltsága 18. századi településsoros összeírások kvantitatív elemzése alapján (1720–1796)	485
Eszik Veronika Válaszok a modernizáló állam behatolására a vidéki térbe. Az 1883–as horvátországi parasztmozgalmakról másképp	521
Huhák Heléna Lágernaplók. Magyar zsidó deportáltak mindennapjai a koncentrációs és kényszermunkatáborokban (1944–1945)	545
Fejérdy András Intranszigenz antikommunizmus és/vagy pragmatikus diplomácia? XII. Piusz keleti politikája világháború és hidegháború között	567
Bartha Ákos Egy nyughatatlan <i>homo politicus</i> : Szüts Iván (1900–1973) életútja	591

A LÁTHATATLAN ASSZONYY

Salgai Kata házasságai

ORGONA ANGELIKA

THE INVISIBLE WOMAN
Marriages of Kata Salgai

In the early modern period, those “invisible women” are common, whose fate and character unfold only in the mirror of their husbands’ letters to them. The analysis of the letters makes it possible to examine the dynamics of the marital relationship. The fate of Kata Salgai is remarkable because, as the only child of her parents, she not only received the daughter’s quarter according to customary inheritance law, but also had a respectable dowry. The sources prove how his wealth expanded his scope of action. Both of his marriages can be modeled as economic enterprises in which the wife invested money and the husband social prestige, and from which, through the conjugal union, both parties profited.

Keywords: marriage, social prestige, dynamics of the marital relationship, 17th century, Hungary

Gyámolt és árva asszonyok

„Minthogy peniglen az asszonyállat friss, míg férje vagyon, de ha árvaságra jut, s gyámol nélkül marad, hasonló az dajka nélkül való kis szopó gyermekhez, magával jól tehetetlen...”¹ – így összegzi egy 17. századi férfi végrendeletírő az asszonyi sors állomásait. A testáló gondolatmenete szerint a nő létezése mindvégig megreked a gondoskodásra szoruló, gyermeki szinten. Életívének csúcsa házasságban eltöltött ideje, amikor erős, energikus, „friss”. Férje halálával gyámoltóját veszíti el: árva lesz, sőt, támasz nélkül egyenesen születése utáni állapotába, a magatehetetlen csecsemőkorba tér vissza. Az 1614-ben írt végrendelet alkotója mintha tovább szőné, a férjes asszonyokra is kiterjesztené Werbőczy István éppen száz esztendővel korábban megjelent Hármaskönyvének

Orgona Angelika, történész–főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum. A tanulmány az MTA–BTK „Lendület” Családtörténeti Kutatócsoport és a Bolyai Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1 Káthay Fülöp végrendelete. Torna, 1614. március 4. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) P 421 Keglevich család levéltára. III. Fasc. 2. No. 143–146.

a hajadon leányok személyiségi jogaira vonatkozó passzusát: „A szüzekről és leányokról pedig tudva van, hogy míg férjhez nem mennek, mindenkor más gyámsága és hatalma alatt állanak; mert különben gyám nélkül lévén, könnyen hívőségüknél fogva könnyen rászedethetnek és megcsalhatnak.”²

Európa preindusztriális társadalmainak bevett joggyakorlata szerint a nők egész életükben kiskorúak maradtak: először apjuk, majd férjük gyámsága alatt álltak.³ Ezzel szemben a magyar rendi társadalom törvény- és szokásjoggyűjteménye nem ismeri a nemi gyámság intézményét: a hajadonok – de az ifjak is – atyai hatalom alatt éltek,⁴ a férjzett, özvegy vagy elvált asszonyok viszont önjogúak voltak.⁵ Tovább árnyalja a képet, hogy a gyámság alatt élő hajadon lányok a fiúknál is hamarabb léptek a jogi cselekvőképesség egyes fokaira. A lányok 12 éves korukban már törvényes korúak lettek, gyámi beleegyezéssel fogadhattak ügyvédet, 14 évesen zálogos javaikról és ingóságaikról dönthettek, 16 éves korukban pedig nagykorúvá váltak, azaz teljes vagyonukkal rendelkezhettek, míg az ifjak csak 14 éves korukban vallhattak ügyvédet, 16 éves korukban intézkedhettek zálogos javaikról, 18 évesen ingóságaikról, és 24 éves korukban lettek teljes korúak.⁶

A bevezetőben idézett végrendeletszöveg megállapítása a magatehetetlen asszonyállatokról tehát pusztán jogilag értelmezve sem tekinthető helytállónak: a kora újkori magyar asszonyok nem voltak cselekvésképtelenek, nem álltak férjük gyámsága alatt. A mindennapi életben persze előfordultak olyan esetek, amikor az önjogú magyar asszonyok helyett férjeik vállalták a „teljes körű ügyintézést”. Egészen meglepő példa erre az az osztálylevél, amelyben öt édestestvér: négy lány és egy fiú úgy osztozott meg egy birtokon – anyjuktól maradt, tehát mindkét ágat egyenlő mértékben illető örökségen –, hogy a lányokat férjük képviselte az osztályban. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy az öröklő,

- 2 Werbőczy István *Hármaskönyve*. [Tripartitum opus juris consuetudinarii in clyti regni Hungariae.] Ford., jogi műszótár; tárgymutatóval ellátta Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen. Bp., 1894. [3. kiad.] (= Werbőczy: HK) 1. rész. 112. cím. 1. §
- 3 A 17. századi angol jogban a nő vagy már házas, vagy meg fog házasodni, tehát vagy az apjától, vagy a férjétől függő személy. Csak megözvegyülve válik önjogúvá, a törvény előtt is „láthatóvá”. The Law’s Resolutions of Women’s Rights. [London, 1632.] In: *Daughters, Wives and Widows. Writings by Men about Women and Marriage in England, 1500–1640*. Ed. Joan Larsen Klein. Urbana, 1992. 32., 51. Idézi Michelle Wolfe: Review of Sandra Cavallo, Lyndan Warner, eds. *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. [New York, 1999.] *H-Net Reviews in the Humanities & Social Sciences*. <https://networks.h-net.org/node/24029/reviews/29883/wolfe-cavallo-and-warner-widowhood-medieval-and-early-modern-europe>. (Legutóbbi megtekintés: 2023. október 23.)
- 4 Werbőczy szerint a szülői hatalmat az apa gyakorolja: „... a szülőknek [...] szárnyokra nem bocsátott. [...] minden fiai és leányai atyai hatalom alatt állanak. Kik tehát tőled s feleségedtől születnek, míg szárnyra nem bocsátattak, hatalmadban lesznek.” Werbőczy: HK 1. rész. 51. cím. 2. §
- 5 „... önjogúaknak pedig mondatnak azok, akik senki hatalma alatt nem állanak. A szüzekről és leányokról pedig tudva van, hogy míg férjhez nem mennek, mindenkor más gyámsága és hatalma alatt állanak.” Werbőczy: HK 1. rész. 112. cím. 1. §
- 6 Később az 1874. évi XXIII. törvénycikk – a nők teljeskorúságáról – tovább növelte a nemi anomáliát azáltal, hogy a nőket házasságkötésük pillanatával *de jure* teljes korúakká tette, a férfiaknak azonban továbbra is 24 éves korukig kellett várniuk erre. Máday Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Bp., 1913. 25. Vö. Kelemen László: *A nem befolyása a jog- és cselekvőképességre a törzsi szervezettől a Hármaskönyv koráig*. Szege, 1929.; Gáspár Gabriella: A női jogok a magyar rendi társadalomban. *Jura* 13 (2007) 2. sz. 39–49.; Holub József: Az életkor szerepe középkori jogunkban és az „időlátott levelek”. I–II. *Századok* 55–56 (1920–1921) 32–76., 212–235.

osztályos testvérek egy kivétellel mindannyian lányok, a magyar nyelvű osztálylevél aláírói és megpecsételői mégis kivétel nélkül férfiak.⁷ A nők nemhogy az aláírók között nem szerepelnek, de még a nevüket sem írták le a levél fogalmazói, ezért csupán névtelenül, láthatatlanul és kollektíven vannak jelen: „az mi feleségünk”.⁸ Nem tudni, egyáltalán ott voltak-e ezek az asszonyok az osztálynál. A férjek ebben az esetben családfői szerepkörükből fakadóan képviselték a feleségeket, a feleségek pedig átengedték különvagyonuk kezelését férjeiknek.⁹

A bevezetőben idézett végrendelet szerzője a női törekénységről és esendőségről szóló társadalmi sztereotípiát használta annak érdekében, hogy a felesége mellé rendelt tutorokat a leírt szavak erejével készítse az özvegy oltalmazására. A kortárs köznyelv bevett fordulatát alkalmazta, amikor elesett, gyámolításra szoruló árvaként jelentette meg leendő özvegyét. A végrendelezőnek – csegekátai Káthay Fülöpnek¹⁰ – jó oka volt rá, hogy feleségét, sóvári Soós Klárát¹¹ elesettnek tüntesse fel. Csak két év telt el azóta, hogy fivéreivel¹² együtt olyan szerződést kötöttek sövényházi Móricz Mártonnal, Torna vára és uradalma jogos örökösével, amellyel a Mágocsy Gáspár (1514–1587)¹³ végrendelete értelmében csak harmadsorban öröklő Káthay fivérek megszerezték a vár felét a jogos örököstől.¹⁴ Káthay Fülöp az uradalombéli minden részbirtokát feleségére hagyta testamentumában, Móricz Mártonnak csupán a várépületben testált vigaszul néhány helyiséget, nyomatékosan felszólítva őt az özvegygel való kíméletes bánásmódra.¹⁵

Az özvegyasszonyokat árvakként megjelenítő társadalmi sztereotípiát nemcsak a férfiak végrendelezési hagyományában, hanem általában a korabeli retorikában, sőt, még azoknak az arisztokrata özvegyasszonyoknak az önreprezentációjában is megjelent, akik

7 Huszt, 1595. február 3. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) P 1960. Bethlen. 24. t. No. 29. A levél aláírói Kornis György és sógorai: Veér Mihály, Kun Péter, Bernát László és Mikolai Ferenc. Az iratot mind az öt férfi saját gyűrűs pecsétjével hitelesítette, négyen saját kezű aláírásukkal is. Kun Péter aláírása helyén csupán kereszt áll, következőképpen ő nem tudott írni.

8 Nemcsak nők lehetnek „láthatatlanok”. Péter Katalin posztumusz megjelent tanulmányában özvegy parasztemberek jelöletlenségéről, szegény özvegyasszonyok tetten érhetőségéről írt. Hasonló különbséget fedezett fel polgárok és polgárasszonyok között Géra Eleonóra a városi társadalom vizsgálatok a budai tanácshoz benyújtott özvegyi kérelmek alapján. Péter Katalin: *Paraszti özvegyek a 16–17. századi magyar királyságban*. In: *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940*. Szerk. Erdélyi Gabriella. Bp., 2020. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 5) 171–196.; Géra Eleonóra: *Városi és kamarai árvák a 18. századi Budán*. In: *uo.* 139–170.

9 Az örökség a feleség különvagyonát képezte, saját tulajdona volt és szabad rendelkezési joggal bírt felette. Vö. Werbőczy: *HK I. rész.* 110. §.; Máday: *A magyar nő jogai*, 72.

10 Káthay Fülöp (†1614) Káthay I. Ferenc és Mágocsy Margit fia, a Bocskai megmérgezésének vádjával meggyilkolt Káthay Mihály (†1607. január 12.) kancellár édestestvére.

11 Sóvári Soós Albert lánya.

12 Káthay Ferencsel és Jánossal.

13 Mágocsy 1559-ben nyerte királyi adományként Torna várát és uradalmát. (Vö. Szabó András: *A magyar későhumanizmus történetéhez*. In: *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*. Szeged, 1990. [Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 10] 215–232.) A birtok a Mágocsyak fiági kihaltával nőágon öröklődött tovább.

14 Pogrányi-Nagy Félix: *Torna vára. Hadtörténelmi Közlemények* 29 (1928) 413–414.

15 Káthay Fülöp végrendelete. Torna, 1614. március 4. MNL OL P 421. Keglevich család levéltára. III. Fasc. 2. No. 143–146.

valódi *mater familiasként* határozott családfői, irányítói attitűddel rendelkeztek,¹⁶ ám a válóságban az özvegygé válás – jogi, gazdasági és politikai szempontból – általában a retorizált állapottal éppen ellentétes változást idézett elő a nők társadalmi helyzetében. Az özvegyasszony egyszerre önállóvá vált, a maga ura és kiskorú gyermekeinek törvényes és természetes gyámja lett mindaddig, „míg férje címét és nevét viseli, s második házasságra nem lép”,¹⁷ sőt az is előfordult, hogy háztartásfői, családfői pozícióját még fiainak felnötte válása után is igyekezett megőrizni. A főnemes özvegyasszonyok közvetett módon, követek útján törvényhozói jogot gyakorolhattak, és – kiskorú fiúgyermekeik gyámjaként – akár főispáni címet is viselhettek.¹⁸

A „láthatóvá válás” másik speciális esete az egyedüli gyermekként (gyakorlatilag fiúként) öröklő lányoké. A magyar nemesi, illetve a városi és paraszti társadalom öröklési rendje különbözött egymástól: a nemesi öröklés szerint a hajadonok az apai vagyon egynegyedén osztoztak, amelyet ingóságokban vagy pénzben kaptak meg házasságkötésük idején. Ezzel szemben a polgár- és jobbágylányok a férfiakkal egyenlően örököltek.¹⁹ Azokat a nemes hajadonokat viszont, akiknek fiútestvérük nem volt, örökössé tehették, fiúsíthatták az apai jószágokban. A legtöbb esetben nincsenek adataink a fiúsítás körülményeire, illetve megtörténetére. Ez azzal is magyarázható, hogy erre csak az apai, ősi birtokok leányágra örökítése esetén volt szükség, az apai szerzett javak és az anyai ingatlanörökség esetén nem. A kora újkorban oly jellemző zálogbirtok szerzett jószágnak minősült. A fő különbség az egyedüli gyermekként (fiúként) öröklő lányok és a többiek között a házasságba vitt vagyon mértékében ragadható meg, ezért az előbbi kategóriába tartozók a legelőkelőbb helyen álltak a házassági piacon. Örökségük mellett fiatalságuk, fogamzóképes koruk is ideális feleségjelöltté tette őket. Mivel a magyar vagyonjogi szokásrend szerint a házasságkötéssel nem veszítették el tulajdonjogukat hozományuk felett – a férj haszonélvezeti joga mellett –, örökségük nem korlátozta házassági kedvüket. Noha asszonyként vagyonuk rendszerint uruk társadalmi előmenetelének elősegítőjévé vált, bi-

16 Vö. S. Sárdi Margit: *Napló-könyv. Magyar nyelvű naplók 1800 előtt*. Máriabesnyő, 2014. 48.; Fazekas Gergely Tamás: *Árvaság és mártírium. A gyámoltalan özvegy mint a református egyház metaforája a 17–18. században. Studia Litteraria 50 (2012) 198–231.*; Balogh Zsuzsanna: *Özvegység, újraházasodás és testvéri kapcsolatok egy 17. századi erdélyi nemesasszony levelezésében*. In: *Özvegyek és árvák*, 228.

17 Werbőczy: HK 1. rész. 113. cím: *Az első vagyis úgynevezett törvényes gyámságról*

18 Az özvegységről a magyar és erdélyi elitben lásd Horn Ildikó: *Nemesi árvák*. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon*. Szerk. Péter Katalin. Bp., 1996. 65.; Lengyel Tünde: *Az írástudatlantól a főispánig*. Thurzó Györgyné, czoborszentmihályi Czobor Erzsébet. In: *Nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Szerk. Fábri Anna – Várkonyi Gábor. Bp., 2007. 139–160.; Lengyel Tünde – Várkonyi Gábor: *Báthory Erzsébet. Egy asszony élete*. Bp., 2010.; Benda Borbála: *Rákóczi Erzsébet rövid özvegysége*. In: *Nők és férfiak... avagy a nemek története*. Szerk. Láczy Magdolna. Nyíregyháza, 2003. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 16) 241–247.; Péter Katalin: *Magánélet a régi Magyarországon*. Bp., 2013. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 45–48., 90–94.; Horváth Ágnes: *Főnemesi özvegyasszonyok a 16–17. századi Magyarországon*. In: *Nők világa*, 247–267. A jobbágyok és nemes nők önállóságának összevetésére lásd Péter Katalin: *Női családfelek Sárospatakon a 16. és 17. században. Századok 123 (1989) 563–605.*

19 Szabó István: *A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyág korában*. Bp., 1947. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből 26/4) 8.; Katalin Szende: *Craftsmen's Widows in Late Medieval Sopron*. In: *Women in Towns. The Social Position of Urban Women in a Historical Context*. Ed. Marjatta Hietala – Lars Nilsson. Stockholm, 1999. (Studier i Stads- och Kommunhistoria 18) 13–23.

zonyos fajta önállóságuk is körvonalazódott, saját birtokügyeikben egyedül is eljártak, ezért saját címerükkel vésett pecsétet használtak.

Az alábbi esettanulmány hősnője is egy ilyen egyedül öröklő asszony. Kétszer házasodott, kétszer jutott özvegyesre, ingó vagyona, saját, házasságaiba hozott birtokai felett önállóan rendelkezett. „Láthatatlansága” abból fakad, hogy saját énitari nem maradtak fenn, sorsa, karaktere többnyire két férje egodokumentumainak – végrendeleteinek, valamint második férje hozzá írt 58 misszilisének – tükrében bontakozik ki.²⁰ Ezeknek a családi levéltárakban őrzött forrásoknak a szoros olvasása valamelyest bepillantást enged a nő rejtett világába, amely így, férfiak szeméből visszatükröződve, pusztá fantomképként tűnik elénk. A férjektől származó források segítségével ugyanakkor jól detektálható a házastársak viszonya, szerepköre, kirajzolódnak azok a normák, kölcsönös elvárások és érzelmi gyakorlatok, amelyek a kora újkori magyar és erdélyi nemesi társadalom házasságait jellemezték.

A szóban forgó hölgy, halmi Salgai Kata több tekintetben is eltért a domináns modelltől. Egyrészt tekintélyes hozománnyal rendelkezett, ami jelentős mértékben kiszélesítette mozgásterét. Az alább idézett forrásokból fény derül arra, milyen előnyökkel járt a saját vagyon a nemesasszony számára. A másik körülmény, melynek tekintetében Salgai Kata eltért a normától, hogy egyik házasságából sem születtek felnőttkort ért gyermekei. Tanulmányomban a gyermektelenség problémájára, lehetséges okaira és következményeire is kitérek.

A férjek

Halmi Salgai Kata (1588 k. – 1640²¹) Salgai Bálint és Matucsina Zsuzsanna egyetlen, felnőttkort megért gyermeke volt. Apja Szatmár megyei köznemes, 1565–1567 között a szatmári uradalom udvarbírája,²² 1576-ban Ugocsa vármegye másodalispánja,²³ 1569 táján kötött házasságot Matucsina Zsuzsannával,²⁴ Matucsina György és Csarnavodai Surányi Kata lányával.²⁵ Salgai Bálint a felesége hozománya révén Szatmár, Bereg és Ugocsa vár-

20 Salgai Kata személyére vonatkozó birtokjogi iratok: MNL OL 1960. Perényi. 3. cs. 11. t.; MNL OL 1963 Perényi. 7. cs. 87. t.; Henzsel Ágota: *Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1629–1634*. Nyíregyháza, 1996. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 10); Künstlerné Virág Éva: *Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1635–1640*. Nyíregyháza, 1997. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 12.)

21 Szatmár vármegye gyűlése. 1640. június 20. Künstlerné: *Szatmár vármegye*, 211.

22 Kenyeres István: A végvárok uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században. *Századok* 135 (2001) 1383.

23 Doby Antal: Ugocsa vármegye alispánjai. *Magyar Történelmi Tár* 3/1 (1878) 696.

24 Több forrásban is Matuznaiként emlegették a családot, melynek neve számos alakban fordul elő. Mivel a család a Baranya megyei Matucsináról származik, és a történeti munkák is rendre így hívják, a Matucsina névalakot használtam. Mizser Lajos: Bereg megye 1570. évi személynevei. *Magyar Nyelv* 109 (2013) 376.

25 Lehoczky Tivadar: *A Surányi, Csarnavodai stb. családra vonatkozó adatok a leleszi levéltárból*. [Bev. írta Németh Péter.] Nyíregyháza, 2006. (A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 48) 35.

megyékben jutott jószághoz,²⁶ és a házassággal sógorságba került Szoklyai Szabó Balázsszal, aki 1594–1599 között viselte a máramarosi főispáni és huszti kapitányi méltóságot.²⁷

Salgai Kata első házasságát egy erdélyi nemesemberrel, az erdélyi elit tagjával, ruszakai Kornis Györggyel (1567 k. – 1610) kötötte.²⁸ A házaspár a Kornis György édesanyjától örökölt máramarosi birtokokon élt. A házasság 1610-ben véget ért, amikor a férj két féltestvérével, Kornis Boldizsárral és Zsigmonddal együtt konfliktusba keveredett Báthory Gábor erdélyi fejedelemmel, és a széki merényletkísérlet során halálos sebet kapott.²⁹

Az első házasság gazdasági alapját a feleség hozománya jelentette, amelyet a férj saját karrierjének szolgálatába állított. Házasságkötése idején Kornis György a tizenöt éves háborúban, az erdélyi fejedelem mellett, zsoldosvezérként teljesített szolgálatot, ezért önmaga és szervitorai ellátása számos kiadással járt. A gazdag örökösönivel való frigy viszont egy csapásra megoldotta az anyagiakat: további katonai kiadásait a hozományból finanszírozta. A feleség hozományával (*allatura*) – azzal az ingó vagy ingatlan vagyonnal, amelyet a nő házasságkötéskor apjától vagy fiútestvéreitől kapott a házasság terheinek megkönnyítésére – a férj szabadon rendelkezhetett, de az mindvégig a feleség tulajdonában maradt; a házasság megszűnését követően vissza kellett adni a nőnek vagy az ő törvényes örökösének. A tranzakciót tehát dokumentálni, a „kölcsönt” viszonzni kellett, ezért 1602-ben Kornis György úgy rendelkezett, hogy halála esetén az anyjától örökölt máramarosi jószágokat kétezer ezüst tallér értékben, az apjától örökölt kornisruszkai részjószágot pedig ezer aranydukát értékben feleségének adja zálogba.³⁰

Kornis György előnyös házasságkötése további politikai pályafutását is elősegítette. 1603–1604 között Máramaros vármegye alispáni posztját töltötte be. Bocskai István erdélyi fejedelem 1605-ben a moldvai vajdához, majd a nándorfehérvári pasához küldte őt követségbe. Ez a két követjárás is felesége házasságba hozott vagyonából valósult meg. Az ekkor tett végrendeletében Kornis György megismétli korábbi hiteles nyilatkozatában tett ígérését, mely szerint minden jószágát feleségére hagyja, a testamentum szavai szerint „fiúvá teszi”. Ugyanakkor a Kornis család oldalági öröklésének útját sem zárja el végképp, mert kiköti, hogy a jószágokat ötezer forint letételével és a birtokok becsült értékének kifizetésével vissza lehessen váltani.³¹

Mit árulnak el Salgai Katáról és a házastársak egymás iránt táplált érzelmeiről férjének rendelkezései?³² Az asszony a „legkegyesebb feleség”, „az én szerelmes társom”, „sze-

26 Szatmár, 1630. február 8. MNL OL P 1967. Perényi. 11. t. No. 18.; Komáromy András: A báró Perényi család levéltárából. III. *Magyar Történelmi Tár* 3/19 (1896) 67.; Gianina-Diana Iegar: Istoria familiei și istoria moșiei nobiliare în comitatul Ugocea. Mobilitatea domeniului nobiliar medieval. In: *Satu Mare. Studii și comunicări*. 29/2. Ed. Caludiu Porumbăcean et al. Satu Mare, 2013. 20.

27 *Magyarország főispánjainak története 1000–1903*. Szerk. Medgyesi Somogyi Zsigmond. Bp., 1902. 126.; Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye monographiája*. I–III/1–2. Ungvár, 1881. III/1. 337.

28 A házasságkötés 1594 és 1602 között történt, római katolikus szertartás szerint.

29 Kornis György széki merényletben játszott szerepére lásd T. Orgona Angelika: *Unikornisok Tündérorságban A ruszkai Kornisok Erdélyben (1546 k. – 1648)*. Bp., 2014. 150–156.

30 Eger, 1602. október 29. MNL OL P 1960. Bethlen. 24. t. No. 30.

31 Kornis György végrendelete. Szinyérváralja, 1605. június 8. MNL OL P 1971. Perényi. 1. cs. 7. t. fol. 1–2.

32 A kérdéshez, további magyar és idegen nyelvű szakirodalommal lásd Mátay Mónika: *Historiográfiai viták a testamentumról*. *Korall* (2004) 15–16. sz. 248–270.; Bubyák Orsolya: *Ingók és érzelmek. Az értéktárgyak*

relmes atyámfia”, aki „egyedülálló szeretettel” és „őszinte szerelemmel” viseltetik férje iránt. A férfi viszonzásul gondoskodik felesége tisztességes és illendő ellátásáról a síron túl is. Ezek az ismert szófordulatok nem tükrözik közvetlenül a végrendelező valódi érzelmeit.³³ A bevallásban és a végrendeletben alkalmazott formulákban inkább a házassághoz mint patriarchális társadalmi intézményhez fűződő korabeli elvárások fogalmazódnak meg: a kölcsönösségen alapuló viszonyban a támogatás és védelem a férj, az önzetlen szeretet és engedelmisség a feleség részéről. Maga a végrendelezés mint cselekvés is részét képezte ennek az érzelmi gyakorlatnak.³⁴ Kornis György végrendeletében így fogalmazott: „éntőlem az én atyámfia soha semmi ezüstöt és pénzt meg nem tagadta, hanem mindenkoron fogyatkozás nélkül előadta. [...] Annak okáért ha az én Istenem ez utamba kivenne ez világból, minden jószágomban az én szerelmes atyámfiát örökösnek vallom, és fiúnak minden jószágomban.”³⁵ A szövegben kifejezett kölcsönös gesztus, a feleség nagylelkűsége és viszonzásul a férj hálája nem az egymás iránt táplált érzelmeken, hanem a korabeli házassági jogon alapuló gyakorlat.³⁶ A rendelkezésből tehát mindössze az a következtetés vonható le, hogy Kornis György házassága az elvárt társadalmi normák szerint, a jogi keretek betartásával működött.

Kornis György és Salgai Kata rendezett házasságban élt, de utódok nem született. Kornis az 1602-ben tett bevallásban még azt a kikötést tette, hogy ha „a hatalmas Isten kegyelméből idő múltával” utódaik születnének, akkor anyai és apai jószágai gyermekeire és feleségére szálljanak. Az 1605-ös végrendeletben – amelyet követjárása előtt, az utazás veszélyei miatt, elővigyázatosságból tett – nem jelenik meg az utódokra vonatkozó kikötés. A végrendelezés időpontjában nem voltak gyermekei. Az, hogy nem is ejt szót a később esetlegesen bekövetkező gyermekáldásról, két okkal magyarázható: vagy úgy gondolta, hogy ha visszatér épségben és utódokat nemz, akkor majd új végrendeletet tesz, vagy már lemondott arról, hogy gyermeke legyen.

Amikor Kornis Györgyöt 1610-ben meggyilkolták, csak egy tekintélyes vagyonnal rendelkező, gyermektelen, fiatal özvegyet hagyott hátra. Salgai Kata elhunyt férje révén politikailag kompromittálódott Erdélyben, és férje jószágait is konfiskálták, de anyagi

átörökítése kora újkori magyar főnemesi végrendeletekben. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon 1500–1850.* Szerk. Erdélyi Gabriella. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 4) 27–56.

33 Vö. Mérai Dóra: Halál, érzelmek és család a 16–17. századi Erdélyben. A síremlékek mint az érzelmek történetének forrásai. In: *Érzelmek és mostohák*, 57–90.

34 Monique Scheer: Are Emotions a Kind of Practice (and is That What Makes Them have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion. *History and Theory* 51 (2012) 193–220.; Katie Barclay: Performance and Performativity. In: *Early Modern Emotions. An Introduction.* Ed. Susan Broomhall. London – New York, 2017. 3–6., Andrew Lynch: Emotional community. In: uo. 14–17.; Erdélyi Gabriella: „Nem leszen mostoha anya...” Érzelmi gyakorlatok egy 17. századi református lelkész mostohacsaládjában. *Történelmi Szemle* 60 (2018) 347–364.

35 Kornis György végrendelete. Szinyérváralja, 1605. június 8. MNL OL P 1971. Perényi. 1. cs. 7. t. fol. 1.

36 Werbőczy: HK I. rész. 98. cím: Miképen lehet és miképen nem lehet az asszonyokat férjeik fekvő jószágai-
ból kitenni?; Homoki-Nagy Mária: A törvényes öröklés jogi szabályozása Magyarországon 1861-ig. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica* 58 (2000) 218.; Uő: Amiről egy végrendelet mesél. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica* 65 (2004) 617–633.; Roszner Ervin: *Régi magyar házassági jog.* Bp., 1887.; Somogyi Ferenc: *Végrendelezés. Nemesi magánjogunk szerint 1000-tól 1715-ig.* Pécs, 1937.

helyzete nem rendült meg, hiszen visszavonulhatott felmenőitől örökölt jószágaira, a Magyar Királyság területére, Ugocsa vármegyébe. Az özvegy pozíciója gazdasági szempontból előnyösebb volt a házassági piacon, mint korábban, a házasságkötés előtt, mert férje végrendeletének értelmében már nemcsak saját vagyonával, hanem Kornis György ingóságaival is rendelkezhetett, és birtokainak is – egyelőre csak potenciálisan – örököse lett.³⁷ Ezenfelül még mindig fiatal volt és gyermektelen.³⁸

A gyászév leteltével, 1611-ben egy felső-magyarországi arisztokratával, báró Perényi Gáborral (?–1638) kötött házasságot.³⁹ Az új férj Perényi György (1548–1596) abaúji főispán és Thurzó Anna fia, anyai ágon Thurzó György nádor unokaöccse volt; Ugocsa vármegye főispánja, Abaúj vármegye örökös főispánja.⁴⁰ Egyik bátyja Perényi György (1580–1638), abaúji és zempléni főispán, akit Thurzó György nádor „hitvány erkölcsű atyánkfíának” titulált, sőt a Perényi családot kutató Komáromy András történész is „körömös acquiritor”-ként aposztrofált⁴¹ – mely egyebek mellett abban nyilvánult meg, hogy házasodó fiainak csak erőszakkal sikerült elérniük, hogy osztályt tegyen közöttük és az örökségbe beengedje őket. Perényi Gábor szorosabb kapcsolatot ápolt másik bátyjával,⁴² Perényi Ferencsel (?–1632/1633⁴³), Bethlen Gábor fejedelem udvari (1621), majd felső-magyarországi (1624–1628) főkapitányával.⁴⁴ Ferenc képességeiben a fejedelem nem bízott

37 Kornis Györgyöt fej- és jószágvesztésre ítélték. Birtokait később az özvegy visszakapta, ám Kornis György féltestvére, Kornis Zsigmond is igyekezett megszerezni féltestvére jószágait. 1617-ben Salgai Katától (akkor már Perényi Gábornétól) visszaváltotta a máramarosi jószágokat. MNL OL P 1955. Bethlen. 8. cs. 52. t. No. 5. A Szatmár megyei Apát hosszas pereskedés után, 1635-ben kétharmad részben sikerült megszereznie, egyharmada Salgai Katának jutott. Rozsály, 1635. február 12. MNL OL P 1963. Perényi. 4. t. f. 7–13.

38 Vö. Erdélyi Gabriella: Bevezetés. Özvegystratégiák és árvasorsok. In: *Özvegyek és árvák*, 7–34.

39 Salgai Kata. Lelesz, 1611. április 26. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár. Kézirattár. Veress Endre Gyűjtemény. A Kornis család oklevéltára. Ms 425. (= MTA KK Kornis) II. 871. A házasságkötés időpontjára Perényi Gábor 1624-es bevallása is utal, amely az esküvőt 13 évvel korábbra, szintén 1611-re datálja. Ugyanitt Salgai Katát mint „modernam conjugam suam” említik, amelyből következően nem az első felesége volt. (Lelesz, 1624. február 25. MNL OL P 1967. Perényi. 11. t. No. 22.) A férj 1633-as végrendeletének szófordulata is erre enged következtetni: „maradékomból tőle sem levén”. Halmi, 1933. április 20. MNL OL P 1967. Perényi. 11. t. No. 19–20. Viszont a Perényi Gábort búcsúztató halotti beszéd szerzőjének nem volt tudomása e korábbi feleségről, egyedül Salgai Katát említi. „... házában szállván, magát a szent házasságban foglalván, vötte volt magának az tekintetes nagyságos Kornis Györgynek meg maradtott özvegyét, a nagyságos Salgai Katát...” Tiszabecsi P. Tamás: *Két halotti praedicatio...* Fejérvárott [Gyulafehérvár], 1638. 27. (Régi Magyar Könyvtár I. 679.)

40 Tiszabecsi: *Két halotti praedicatio*, 21–26.

41 Komáromy András: A báró Perényi család levéltárából. I. *Történelmi Tár* 3/18 (1895) 508.

42 Perényi Gábor testvéreivel való kapcsolata megrajzolható a feleségéhez írt leveleiből. A tanulmány erre terjedelmi okokból nem tér ki.

43 Szilágyi Sándor: *I. Rákóczy György 1593–1648*. Bp., 1893. 232.

44 Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39 (1997) 273.; Kerekes György: *Bethlen Gábor fejedelem Kassán 1619–1629*. Kassa, 1943. Passim.

igazán,⁴⁵ ezt a hátrányt azonban a főkapitány jó természete ellensúlyozta. Kortársai is kedvelték őt. Alvinczy Péter a temetésén többször elsírta magát prédikálás közben.⁴⁶

Perényi Gábor gyermek- és ifjúkoráról csupán halotti búcsúztatójának soraiból alkothatunk képet: „jó erkölcsökben, keresztyéni életben neveltetett, a tiszta tudománynak tejét még gyermekkorában beszíttatták véle. Az gyermeki állapotból ki kelvén fejedelmek udvarában forgott.”⁴⁷ Pályája elején Báthory Gábor udvarában szolgált,⁴⁸ később Bethlen Gábor környezetében „forgolódott”. 1620-ban a koronaörök, Révay Péter és Pálffy István mellett komisszáriusként működött.⁴⁹ A Bethlen halála után kibontakozó hatalmi válságban – úgy is, mint az Erdélyhez csatolt Ugocsának főispánja – egyértelműen a hét vármegye visszaadása mellett tette le a voksát, a helyzet konszolidálódása után azonban jó kapcsolatot ápolt I. Rákóczi György fejedelemmel.⁵⁰ A fejedelem Habsburg-ellenes tervei végrehajtásában számított a két Perényire, ezért érte csapásként Ferenc (1632/1633?), majd Gábor (1638) halála.⁵¹

Salgai Kata második házassága az elsőhöz hasonlóan működött: a férj a társadalmi rangot, a feleség a vagyont hozta. Perényi Gábor saját bevallása szerint meglehetősen szerény anyagi lehetőségekkel rendelkezett: a házasságkötés idején az egyetlen, őseitől maradt jószágán kívül semmi egyéb birtoka nem volt.⁵² Kata vagyonát – nemcsak pénzét, hanem részben szüleitől, részben immár az előző férjétől, Kornis Györgytől származó különféle ingóságait, többek között vésett, aranyozott ezüst asztali edényeit is – második férje karrierjének szolgálatába állította, aki rendszeresen költött különféle szükségleteire az asszony „zúgolódása nélkül”. Korábban elzálogosított jószágait a felesége pénzéből és az aranyláncából veretett nagybányai aranyakból váltotta ki. A túrterebesi, „puszta állapattal” lévő *castellumot* az ő anyagi segítségével újjította, építtette, erősítette. Az asszony fizette a jószágpörököt is. Perényi Gábor a házasság ideje alatt (1611–1638) több

45 „... sub rosa írom kegyelmednek, tudja jól kegyelmed a Perényi uram elméjének discursusa meddig juthasson, nehéz állapattal való lételet, az gondviseléshez szokatlan voltát...” Bethlen Gábor Alvinczy Péternek. Gyulafehérvár, 1624. október 7. In: Szilágyi Sándor: *Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei*. Bp., 1879. 410.

46 „... nem láttam holt embert, az kit annyi ezreken sirasson, mint ötet szegényt. Alvinczy uramnak sok praedicatióját hallottam, de keservesebbet annál nem, mint ott praedicállott. Nem egyszer, sem kétszer állott meg a praedicatiójában az sírás miatt...” Idézi Szilágyi: *I. Rákóczi György*, 232.

47 Tiszabecs: *Két halotti praedicatziok*, 27.

48 1609. június 10. MNL OL P 1967. Perényi. 11. t. No. 1.; Perényi Gábor végrendelete. Halmi, 1633. április 20. MNL OL P 1967. Perényi. 3. cs. 11. t. fol. 19–21.; Komáromy: A báró Perényi család, I. 507.

49 Perényi Gábor Salgai Katának. Pozsony, 1620. november 29. MNL OL P 1969. 1949. t. No. 15.

50 Perényi Gábor Rákócziak írt leveleiből néhány fennmaradt a Rákóczi család levéltárában (MNL OL E 190. Archivum familiae Rákóczi). Lásd még *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése*. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1875. 6., 31.

51 Sajnálattal írta később a hadjáratból Lorántffy Zsuzsannának, hogy azok közül, akik Bethlen Gáborral hadakoztak, már sokan nincsenek, többek között Perényi Ferenc és Gábor sincs. *A két Rákóczi*, 266.

52 „Mikor az Úristen az én szerelmes atyámfiat házastársul énnekem bírta, akkor énnekem semmi egyéb javaim nem voltak, az egy ösömtől maradt jószágon kívül, hanem az én szerelmes atyámfának édes atyától, anyától maradt és én hozzám magával hozott pénzéhez, ezüstihez és aranyához köllött nyúlnom, az melyeket zúgolódása nélkül, minden tisztességes szükségemre szintén úgy költöttem, mint ha azok atyámról anyámról maradt és részemben jutott jók löttenek volna.” Perényi Gábor végrendelete. Halmi, 1636. október 17. MNL OL P 1967. 11. t. No. 22.

ízben deklarálta azt a kívánságát, hogy felesége vagyónának fejében, és „az ő környölem való, keresztény, igaz magaviseléséért” abaúji és ugocsai jószágait leendő özvegye bírhasa, amíg nevét viseli, és ha újra férjhez megy, zálogjoga legyen a birtokokban.⁵³

A hiteles nyilatkozatokból és végrendeletekből kiolvasható harmonikusan együttműködő kapcsolat a házastársak közös mecenatúrájában is megmutatkozott.⁵⁴ Medgyesi Pál *Hét napoki edgyütt beszélgetések* című vitairatának kettejüköz címzett ajánlólevelének már a megszólítása is az egyház közös támogatását hangsúlyozza.⁵⁵ A dedikáció szövege hosszan taglalja a házaspár egységét, a könyvkiadásban is megmutatkozó egyenlőségét.⁵⁶ Ez a patrónusi közösség a pár egy korábbi *alumnusa*, Tejfalvi Csiba Márton beregszászi prédikátor *Romanocategorus* című munkájában is megnyilvánul, melynek episztolája szerint a Salgai–Perényi házaspár 1622 és 1635 között öt ifjút taníttatott külföldön, és számos szükségben szenvedőn, szegényen és árván segített.⁵⁷ Az 1622–1623-ban peregrináló egykori debreceni diák, az 1625-ben Túrterebesen lelkészkedő Tejfalvi⁵⁸ a házaspár egyik első pártfogoltja lehetett.

53 Perényi Gábor bevallásai: Lelesz, 1613. február 25. MNL P 1967. Perényi. 3. cs. 11. t. 2.; Lelesz, 1624. február 9. MNL P 1967. Perényi. 3. cs. 11. t. No. 22. Végrendeletei: Halmi, 1633. április 20. MNL OL P 1967. Perényi. 3. cs. 11. t. 19–20. (Kiad. Komáromy András: A báró Perényi család levéltárából. III. *Magyar Történelmi Tár* 3/19 [1896] 64–67.); Halmi, 1636. október 17. MNL OL P 1967. Perényi. 3. cs. 11. t. 24–25. Az 1633-as végrendeletben feleségére hagyta a Szikszó mezővárosi részjóságot, a túrterebesi kastélyt, Felső- és Alsógérce falvakat; az 1636-os testamentumban Túrterebes kastélyát és faluját, a két Gércét, a korábban az ő pénzén kiváltott részjóságokat és a szinyérváraljai, közösen szerzett szőlőket. Az ingóságokat mindkét végrendelet a feleségnek hagyta úgy, hogy azokkal szabadon rendelkezessen.

54 Vö. Pesti Brigitta: *Dedikáció és mecenatúra Magyarországon a 17. század első felében*. Bp.–Eger, 2013. 137–138., 145., 199.

55 „Úri méltósággal s jó hírrel-névvél tündöklő tekintetes és nagyságos Perényi Gabriel uramnak, Ugocsa és Abaúj vármegyéknek örökös főispánjának és istenfélő házastársának, az nemzetes és nagyságos Salgai Kata asszonyomnak, az Isten kis seregének s igaz apostoli vallásának erős, fáradhatatlan, kegyes és bűkező gyámolinak, oltalminak, dajkáinak és előmozdítóinak, mint kegyelmes uramnak és asszonyomnak.” Medgyesi Pál: *Hét napoki edgyütt beszélgetések*. Debrecen. [1637.] Ajánlólevél. [Százomatlan, 2^r.] (Régi Magyar Könyvtár I. 668.) (Régi Magyar Nyomatványok II. 1670.)

56 „Hogy nagyságtokat együtt emlitem dedicatoriamban, annak is nagy okai vannak: Az eszes és istenes Abigaillt s az Úrnak szíve szerint való férfiát, Dávidot, minekutána egy testté-vérré löttek, ki szakasztaná el egymástul? Egy Nagyságotokban (hízelkedés távul legyen) az egyességnek lelke az békességnek foglalása által, egy idvességtek felől való reménységtek, egy az Uratok, hitetek, keresztységtek, Istenetek s Atyához is csak egyetlen egyhez fogta fejét Nagyságtok. Egy az igaz vallást oltalmazó s előmozdító fáradság és bő költéség által való sokrendbeli dajkálkodás. Szeretettel is mind az Isten igéjéhez, mind pedig annak hirdetőihez mind eggyel gerjedej Nagyságtok. Egy szóval, minden jóban s nevezet szerint ez könyvecskének, közönséges haszonra kibocsátásában való költésben is egy szíve-lelke lévén Nagyságtoknak, igen illendő, hogy ez kis írás is Nagyságtoknak mind ketten emlékezetes régi jó hírrel tündöklő méltóságos nevének egyszermind örüljön és általt ez Nagyságtok fényes neve is mind együtt maradjon az Ecclesiában örök emlékezetben.” Medgyesi: *Hét napoki*, 7^{r-v}.

57 Tejfalvi Csiba Márton: *Romanocategorus*. Debrecen, 1637. Ajánlólevél. [Oldalszám nélkül, 13^{r-v}.] (Régi Magyar Könyvtár I. 667.) (Régi Magyar Nyomatványok III. 1671.)

58 Bozzay Réka: Debreceni diákok hollandiai egyetemjárása a kora újkorban. *Régió kutatás Szemle* (2016) 1. sz. 51–62. <http://regiokutatasszemle.hu/category/20161/>. (A letöltés ideje: 2023. április 24.); Oláh Róbert: *Kálvin műveinek recepciója a 16–17. századi Magyarországon*. Debrecen, 2020. 54.

Szeretetteljes kapcsolatként jeleníti meg a házasságot Tiszabecsi Tamás kolozsvári református pap⁵⁹ Perényi Gábor végtisztessége alkalmából mondott két prédikációja is. Az egyik a türterebsi templomban felravatalozott tetem fölött, az erdélyi fejedelem, főrendek, polgárok és egyháziak jelenlétében, a másik pedig a temetés után a türterebsi kastély palotatermében hangzott el. Az első fókuszában az elhunyt állt, jócselekedeteivel és őseinek enumerációjával, míg a második beszéd fő célja a megkeseredett szívű özvegy vigasztalása volt. Az első prédikáció az erdélyi fejedelem hú szomszédjaként, a református vallás oszlopaként, a lelkipásztorok, templomok és iskolák patrónusaként, jobbágyairól gondoskodó földesúrként, a szegények gyámoltójaként festette le az elhunytat, aki *alumnusokat* támogatott, ifjakat és hajadonokat nevelt az udvarában. A második példás feleségként szólította meg Salgai Katát, akivel férje a „koporsójáig dicséretesen, kedvesen, keresztyénül, minden harag nélkül élt”.⁶⁰

1638-ban, miután másodszor is megözvegyült, Salgai Kata nem ment újra férjhez. A korábbi élete során a támogató feleség szerepét játszó nő számára az özvegy státusz – elhunyt férje társadalmi rangja, kapcsolati hálója, nem utolsósorban pedig szüleitől és férjeitől öröklött vagyona révén – komoly mozgásteret biztosított.⁶¹

Perényi Gábor levelei Salgai Katához

A jogbiztosító iratokban, a dedikációkban és a prédikációkban a házassághoz tapadó, a korabeli normát tükröző formulák fogalmazódnak meg. Perényi Gábor feleségéhez írt leveleinek elemzése révén válik lehetővé a házastársi kapcsolat dinamikájának vizsgálata.⁶² Az 58 misszilis időbeli eloszlása 1618-tól 1637-ig terjed, ám nem egyenletesen.⁶³

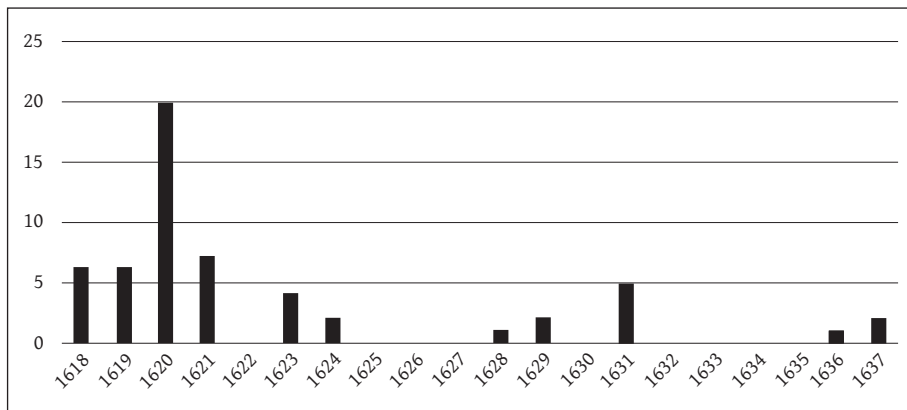
59 Tiszabecsi P. Tamás (?–1644 k.) kolozsvári református pap nem volt alumnusa Perényiéknek, viszont jó kapcsolatban állt velük. Őrá vonatkozhatnak Perényi sorai: „Tamás pap feleségestől ez estve érkezik ide. Remélem oda megyen hozzád, édes atyámfia. Nem bánám, ha megvárna őkegyelme, még Isten visszahoz.” Monó, 1637. [Péntek reggel.] No. 58. Tiszabecsi pályájára lásd Heltai János: Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1980. Fel. szerk. Németh Mária. Bp., 1982. 337–338.

60 „Meghervadott színű, keseredett színű [sic!], bánat miatt elepedett lelkű, sírásban bémerült, keserűségnek örvényében forgó, ereiben megszakzkodott Nagyságos Asszonyom Salgai Kata, a néhai Tekéntetes Nagyságos Perényi Gabornak szerelmes házastársa, hűséges Penelopéja, keresztyén Ráchelje, tökéletes tisztességét őrző jó hírét nevét terjesztő igaz Abigélja. Tégedet a sírásra nem intelek, mert látom szememmel, mint áztatod sűrű könyveiddel szerelmes uradnak szomorú gyásszal bévont zsellyejét, látom az Úristen a Cána béli hat kövedreknek egyikét elődben tötte, hogy könnyhullatásodnak vizeivel töltögessed utolsó kimúlásodig.” Tiszabecsi: *Két halotti praedicatziok*, 23. Az exemplumok halmozása gyakori a prédikációirodalomban, a nőkkal szemben támasztott korabeli elvárások ezekben az antik és bibliai, allegorikus mintákban jelennek meg. Vö. V. László Zsófia: *Példás asszonyok. Női szerepek változása a protestáns halotti beszédek tükrében (1711–1825)*. Bp., 2021. 153–159.

61 I. Rákóczi György és ifjabb Rákóczi György néhány Salgai Katához írott levelét kiadta Komáromy: A báró Perényi család, III. 75–77.

62 Perényi Gábor levelei Salgai Katának. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t.

63 A levelek 1-től 60-ig számozottak, azonban az 5. és a 21. számú levél a 12. számú eredeti misszilis két másolata, a 42. számú levél pedig véletlenül keveredett a csomóba (Meszes Péter Bogdány János ecsedi kapitánynak írta Nagybégányban, 1622. június 20-án). 53. szám alatt két misszilis is található. Így összesen

Perényi Gábor Salgai Katához írt missziliseinek kronologikus eloszlása

A levelek fontos szerepet játszottak a házaspár kapcsolattartásában, a kommunikációban és az információcserében. A tisztelet- és szeretetteljes bevezető áldások („Az Úristen éltesen és áldjon meg jó egészséges hosszú élettel”, „édes szerelmes atyámfia”) a kedveskedő megszólítások („édes szerelmes atyámfia”, „édes egyetlenegy atyámfia”), búcsúszavak („az te szerelmes urad”, „édes atyámfia, míg él”) és címzések („az nemzetes és nagyságos Salgai Katának, énnem, az míg élek, egyetlenegy szerelmes atyámfiának”) a szeretet írásbeli gesztusai.

Egyéb, külső jegyek is a házasság kiegyensúlyozottságára mutatnak.⁶⁴ Perényi tömötten telerótt oldalakat küldött a feleségének, a levelek átlagos hosszúsága kétoldalnyi terjedelmű. A felek közötti bizalmi viszonyra lehet következtetni abból, hogy a férj minden esetben saját kezűleg, nem íródeáknak diktálva írt feleségének, ennek ellenére leveleinek mindvégig rendezett a külalakja, áthúzás, utólagos betoldás alig fordul bennük elő. Utóiratot viszont gyakran mellékelte – vagy a dátum alá, vagy külön kis cédulára –, bőségesen akadt mondandója még a levélírás befejezése után is. Salgai Kata, amint az Perényi válaszaiból kiderül, nem saját kézzel írt, hanem íródeáknak diktált.⁶⁵ Vagy nehezebbre esett az írás, vagy nem is tudott írni.

A levélíró és a címzett kapcsolatára a levelezés gyakorisága is utal. A gyakori levélírás és a gyors válaszadás mindkét fél elvárásaként jelentkezik a levelezésben. A feleség reflexióit indirekt módon ismerhetjük meg, amikor a férj visszaidézi a szavait: „... írod édes

58 levél képezi az elemzés tárgyát. Mindenféle datálás nélküli az 1. levél, a 60-as számú keltezése pedig: „Nagyidán, ma vasárnap”, így ezt a két levelet nem lehet elhelyezni a kronológiai rendben. A hanyag keltezés miatt 22 esetben csak a levélírás esztendejét tudhatjuk meg, egyes helyeken viszont a kontextusból, illetve a jeles napok (húshagyókedd, nagypéntek) dátumából kikövetkeztethető a pontos időpont. 1618-ból összesen 6, 1619-ből 6, 1620-ból 20, 1621-ből 7, 1622-ből 0, 1623-ból 4, 1624-ből 2, 1625–1627-ből 0, 1628-ból 1, 1629-ből 2, 1630-ból 0, 1631-ből 5, 1632–1635-ből 0, 1636-ból 1, 1637-ből 2 levél maradt fenn.

64 Lásd ehhez Gabriella Del Lungo Camiciotti: Letters and Letter Writing in Early Modern Culture. An Introduction. *Journal of Early Modern Studies* 3 (2014) 17–35. Vö. James Daybell: *The Material Letter in Early Modern England. Manuscript Letters and the Culture and Practices of Letter-Writing, 1512–1635*. London, 2012.

65 „Notarius uram valamint írta az leveledet, de nem írja meg, Terebest költ-e az levél, avagy hol költ.” Pozsony, 1618. április 3. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 2.

szerelmes atyámfia, hogy miolta Nagyidáról írtam, annak utána semmit nem írtam, de bizony édes atyámfia, miolta itt vagyok Pozsonyban, evvel három levelet írtam, nem tudom, mint viszik meg.”⁶⁶ A válaszlevél esetleges elmaradása miatt a férj is tett szemrehányást: „... egy hónapja semmi levelet nem láttam, ki bizony nem győzők eleget csudálkoznom, hogy ily igen elfeletkeztél felőlem...”⁶⁷

Magánérdek – közérdek

A levelek tetemes része az országgyűlésekre, hadjáratokba igyekvő, ott időt mulató vagy onnan hazatérő férj kapcsolattartása otthon maradó asszonyával. Perényi Gábor nemcsak az utazások viszontagságait, logisztikai és egyéb praktikus részleteit osztotta meg Katával, hanem az országgyűlések eseményeiről is tudósított. Érdekes diétai beszámolóit azonban nem egy ambíciózus, aktívan cselekvő, a közérdek iránt elkötelezett, politikus alkatú főrendet, hanem az eseményeket passzívan szemlélő, sőt inkább elszenvedő egyént vetítetek elének. A regálissal meghívott főispán számára kényszerűséget jelentett, és a nagy távolság miatt jelentős anyagi terhet rótt a diétákon való részvétel. Az országgyűlések ideje alatt az egyes főméltóságviselőknél (esztergomi érsek, kancellár, generális) elköltött ebédeket és az azokat követő asztali beszélgetéseket ellenben a családi és a magánérdek-érvényesítés legjelentősebb színtereként tartotta számon.

Perényi Gábor feleségének írt levelei a szűkös privát szférából tekintve kommentálják az utazások, az országgyűlések, illetve Bethlen Gábor hadjáratainak eseményeit. Perényi elsősorban karrierstratégiái, illetve birtokgyarapítási célból „forgolódott” a fejedelem környezetében is. Feleségével való kapcsolatának kiegyensúlyozottságára vall, hogy megosztotta vele különféle gazdasági ügyleteit: „... a dézsmák dolgában én igen forgolódtam, de többet meg nem szerezhettem az terebesi bor és búza dézsmánál...”⁶⁸ A felcsillanó karrierlehetőségekbe is beavatta az asszonyt. Titkokat, bizalmas információkat bízott rá, stratégiai terveinek intim részesévé tette. Az egyik ilyen ötlet a frissen elfoglalt kállói vár kapitányi tisztségére vonatkozott. Perényi az erősséget feladni vonakodó, ezért Bethlen számára nemkívánatos Lónyay András helyére pályázott:⁶⁹ „... mint az követektől értem, Lónyai Andrásra sok panasz vagyon az ország követinek instrukciójokban. Azon vagynak az követek, hogy tisztet se viseljen Kállóba. Nem ártana az kállai kapitányság felől, ha mód lenne benne, törekednünk. Ezt, édes atyámfia, ne hirdessed senkinek.”⁷⁰ A kállói kapitányságot végül nem sikerült megszereznie Perényi Gábornak, viszont a börtönbe vetett

66 Pozsony, 1618. április 3. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 2.

67 Nagyszombat 1620. szeptember 25. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 33.

68 Besztercebánya, 1620. június 25. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 18.

69 Bethlen Gábor 1619. szeptember 18-án hajlította magához Kálló várát. Lónyay András kállói kapitány nem akarta feladni a várat, de a katonái Bethlen mellé álltak, és így kénytelen volt meghódolni. Nem tudni, Bethlen meghagyta-e a kállói kapitányságban Lónyayt. 1620-ban meghalt. Vö. Koroknay Gyula: Lónyay András, őfelsége kállói őrségének és várának főkapitánya (1609–1619). *Szabolcs-Szatmári Szemle* 22 (1987) 193–208.

70 Pozsony, 1619. november 21. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 12.

szatmári főkapitánnyal,⁷¹ Dóczy Andrással szembeni akció sikerrel járt.⁷² Perényi Ferencel együtt lecsapott Dóczy meggyesaljai jószágára, amelyet korábban ő adott a szatmári főkapitánynak, feleségét pedig utasította a tintás láda mélyén fekvő szerződés előkeresésére, hogy a birtokot nyomban el is foglalhassák.⁷³ Perényi saját, erdélyi birtokáért viszont Rhédey Pál, Bethlen kincstartója jelentkezett. A vele való üzleteléstől nemcsak anyagi, hanem politikai hasznot is remélt a férfi – amint ezt a feleségével meg is tanácskozta.⁷⁴

Perényi számára Bethlen szolgálata haszonnal kecsegtetett, a felső-magyarországi főnemes mégis igyekezett a lehető legkevesebb kötelezettség- és szolgálatvállalással elérni magánérdekű céljait. Jól jellemzi hozzáállását a portai követtséggel kapcsolatos álláspontja. 1620-ban a besztercebányai országgyűlésről indította volna a fejedelem Konstantinápolyba, ő azonban – felesége beteges állapotára hivatkozva – minden igyekezetével azon munkálkodott, hogy megmenekedjék a hosszú, fáradságos és költséges küldetéstől, s ezt sikerült is elérnie.⁷⁵

A „portai szolgálatról megszabadult” Perényi azonban nem vonhatta ki magát teljesen Bethlen megbízásai alól, akitől cserébe támogatást, birtokai védelmét és anyagi hasznot remélt. A fejedelemmel folytatott alkudozásokba feleségét is beavatta, kikérte véleményét, milyen fizetséget kérjen szolgálatáért.⁷⁶ 1620 őszén Nagyszombatba, majd Pozsonyba vonult a fejedelem kíséretében, mindeközben híven tájékoztatta asszonyát a hadjárat részleteiről: Nyitra ostromáról,⁷⁷ a császári hadak pozsonyi fiaskójáról, Dampierre francia

71 Mohácsi Endre: Nagylúcei Dóczy András levelezése. In: *A személyes történelem forrásai*. Szerk. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2014. (A MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai. I. Évkönyvek. 20) 131–136.; Mohácsi Endre: „... az magyar ügy termett az hadakozásra, mint az madár az repülésre”. Adalékok a tiszántúli kapitányság történetéhez az 1610-es években. *Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle* 47 (2012) 3. sz. 57–62.; Pálffy Géza: A Bethlen-kutatás alig vizsgált kérdéséről: a magyar királysági rendek és az erdélyi fejedelem (1619–1622). In: *Bethlen Gábor képmása*. Szerk. Papp Klára – Balogh Judit. Debrecen, 2013. (*Speculum Historiae Debreceniense* 15) 144.

72 A kortársak körében népszerűtlen, királypárti, katolikus főnemes a református Perényi sem kedvelte; elfogatásáról, bebörtönzéséről kárörvendőn így nyilatkozott: „Dóczy András Fogarasba vitték; remélem, soha meg nem szabadul.” MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 7.

73 Pozsony, 1619. október 19. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 10.

74 Besztercebánya, 1620. június 18. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 17.

75 Besztercebánya, 1620. június 25. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 18. Bethlen Dóczy Istvánt és Rimay Jánost küldte Konstantinápolyba. Követtségükről lásd Papp Sándor: Bethlen Gábor ismeretlen hadjárat terve II. Ferdinánd és a katolikus Európa ellen. In: *Bethlen Gábor és Európa*. Szerk. Kármán Gábor – Kees Teszelszky, Bp., 2013. 103–128.

76 „Nem remélem, hogy az fejedelem kötelességétől megoltalmazhassam magamat. Ha ugyan egyéb nem lehet benne, kéntelen leszek vele, mert ha meg nem békélünk is, ugyan nem lakhatom mindig házamnál, el kell mellette mennem. Magam költségét is, az mi az fizetésemet illeti, azt izené, az Nyári István uram fizetésével elégedjek meg: őneki 32 lóra fizetnek, személyére hozzá 50 forint, 200 köből búza, 200 köből zab, hordó bor 25. Ha penig ugyan meg kell lenni, én így gondolkodtam felőle, az 200 köből búzáért jó volna az halmi és kőkenyesti búzadézsát megkérni, ha lenne annyi belőle, az 200 köből zabot is talán ott valahol Szatmár vármegyében megkérhetném, az 25 hordó bort is ott kellene valahol közel megkérnem. Mindezekről, édes szerelmes atyámfia, írj nekem mindjárt.” Besztercebánya, 1620. július 14. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 32.

77 Maconka, 1620. szeptember 10. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 31.

zsoldosvezér haláláról, testének felravatalozásáról,⁷⁸ valamint a Szent Korona Zólyomba szállításáról is.

A méltóságjelvényt, amely 1619. október 15-én került Bethlen birtokába, 1620. november 19-én – az októberi, Pozsony elleni császári támadás és a november 8-i fehérhegyi csata után – kivették a koronatoronyból, és Nagyszombaton keresztül Zólyomba vitték, ahová november 29-én érkezett meg. Erről az ügynevezett „országéta”⁷⁹ is tudósít, amely a korona 1608–1622 közötti útját meséli el. E különleges itinerárium vonatkozó része magyarul így hangzik: „Pozsonyt elhagytam 1620. november 19-én; Zólyomba megérkeztem 1620. november 29-én.” A felirat állításait igazolják Révay Péter koronaőr számadásai is: „19 Novembris anno 1620 az koronával indultunk Pozsonbul Zoliomba és oda érkezünk die 29 Novembris, ez útban költöttem f. 63.”⁸⁰

Perényi Gábor 1620. november 28-án, szombaton elkezdett⁸¹ levelében így tudósította (Garam-)Szentkeresztről Salgai Katát a méltóságjelvény szállításáról:

„Mivel urunk ő Felsége Nagyszombatban lévén, úgy tetszett őfelségének és az uraknak, hogy az Szent Koronát Nagyszombatból Zólyomba kell vinni, őfelsége elindította az Szent Koronát, az két korona tartó úr vagyon vele, Révai Péter uram és Pálffy István uram, comissariusok ketten vagyunk sógor urammal, Illésházi urammal, ha az Úristen egészségünket adja, holnap vasárnap bevisszük Zólyom várában. Ott jó állapattal hagyván az Szent Koronát és az koronartartó urakat, Illésházi urammal Körmöcbányára megyünk, valami pénzt kell vinnünk Őfelségének Nagyszombatban.”⁸²

Perényi Gábor beszámolója első kézből származó információkon alapult, hiszen őt és Illésházy Istvánt rendelte biztosként a fejedelem a két koronaőr, Révay Péter és Pálffy

78 „Az Ferdinánd hadai Pozsony alá jöttek volt, Dompírral [Dampierre-rel], a főgenerálissal, az Úristen csudálatosképpen megszegyenítette őket, sem az várat, sem az várost meg nem vehették, hanem maga is az főgenerális, Dompír itt veszett, és az népében is sok. Az testét Dompírnak tegnap hozták alá az várból, az barátok templomában tették, nagy ceremóniával, talám meg kezdi Őfelsége küldeni az testet Bécsben Ferdinánd kérésére.” Pozsony, 1620. október 20. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 22. Henri Du Val [Duval], Dampierre grófja 1620. október 9-én esett el Pozsony vára alatt. Földi maradványait Pozsonyból Bécsbe vitték és a bécsi egykori minorita kolostorban helyezték végső nyugalomra, sírköve elpusztult. Pálffy Géza – Richard Perger: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremléke Bécsben (16–17. század). *Fons* 5 (1998) 220–222.

79 A 17–18. századi festménysorozaton a Szent Korona hiteles ábrázolása, a társ- és igényországok címerei, valamint a méltóságjelvény 1608–1622 közötti itineráriuma olvasható latin nyelven, egyes szám első személyben, melyet Révay Péter turóci főispán és koronaőr titkára, Hrabéczy Dániel állított össze. Buzási Enikő: „Országéta”, a Szent Korona a tartományok címereivel. In: *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)*. Szerk. Mikó Árpád – Verő Mária. I–II. Bp., 2008. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2008/3–4) I. 115–119.; Pálffy Géza – Tóth Gergely: Az „országéta”, egy új koronavers és a pozsonyi koronatorony különleges vasajtaja. *Újdonságok a Szent Korona 17. századi történetéhez. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica* 21 (2017) 2. sz. 279–301.

80 Pálffy Géza: A Szent Korona Bethlen Gábor erdélyi fejedelem birtokában (1619–1622). Egy korona-itinerárium összeállításának lehetőségeiről. In: *A történelem mint hivatás. A Benda-emlékkonferencia előadásai*. Szerk. Szijártó M. István. Bp., 2015. 75–107.

81 A levél végső datálása másnap reggeli.

82 Szentkereszt, 1620. november 29. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 15.

István mellé.⁸³ A koronát Pozsonyból előbb Nagyszombatba, Bethlen Gábor székhelyére vitték. A végső cél a koronaőrök számára Nyitra vára lett volna, végül mégsem ide, hanem a zólyomi várba kellett szállítani.⁸⁴ Ez a bizonytalanság nyilvánul meg Perényi idézett soraiban is. Bethlen instrukciója szerint a biztosoknak küldetésük végeztével vissza kellett térniük Nagyszombatba, hogy referáljanak arról, sikerült-e a Szent Koronát biztonságban elhelyezni. Perényi viszont arról tudósít, hogy előtte Körmöcbányára kellett menniük, hogy onnan „valami pénzt” vigyenek a fejedelemnek.

Ebben a levelében kiváltképp megmutatkozik feleségéről mindenáron gondoskodni akaró, a közügyek iránt kevésbé elkötelezett énje. Perényi a levélírás napjának reggelén vette kézhez felesége levelét, amelyben az asszony „beteges állapotáról” olvasottak hatására azt válaszolta neki, hogy ha ezt a levelet már Nagyszombatban megkapta volna, azonnal indult volna haza – ezt nyilván csak november 23-i komisszáriusi kinevezése előtt tehette volna meg –, de mivel a Szent Korona kíséretében csak „könnyű szerrel” indult útnak, vissza kell térnie Nagyszombatba, hogy hazasiethessen, reménykedve, hogy még életben találja otthon a feleségét.⁸⁵

A következő év márciusában már a mielőbbi békekötés reményében indult Nagyszombatba. Takarékoságból kíséret nélkül, csak egy kocsin utazott a városba.⁸⁶ Májusban Kassára követte a fejedelmet, de hazatért Nagyszőlősrre fűveltetni: feleségén keresztül üzente meg tisztartóinak, hogy elegendő háncskötelet szerezzenek és forgó karikákat csináltassanak a lovak számára Szőlőst.⁸⁷ Részt vett Pozsony sikertelen ostromában a vármegyei hadakkal, majd miután azt 1621. augusztus 31-én beszüntette Bethlen, és a vármegyéket hazaküldte, ő is hazaindult.⁸⁸

Bethlen második és harmadik hadjáratában való részvételéről a levelek számottevő információval nem szolgálnak. Ekkoriban sem mutatott semmi hajlandóságot sem a hadakozásra, sem a politizálásra. 1623 novemberében azt írja Salgai Katának, hogy ha akarja, sem tarthatja őket sokáig a fejedelem táborban. Azzal is vigasztalja a feleségét, hogy biztosan nem kell „felmennie” Nagyszombatba a Bethlen által meghirdetett országgyűlésre, hanem hazamegy „Szent Katalin asszony poharára”, hogy megszindelyeztesse a bástyát és a szekérszín.⁸⁹

83 Az 1620. november 23-án, Nagyszombatban kelt instrukció szerint a két komisszáriust a Szent Korona biztonságos elhelyezésére, a két koronaőr védelmére, segítségére, róluk és kíséretükről való gondoskodásra rendelte Bethlen. Az instrukció szövegét közölte Komáromy András: *A Szent Korona és Bethlen Gábor. Századok* 32 (1898) 877–878.

84 Szilágyi Sándor: *Révay Péter és a Szent Korona (1619–1622)*. Bp., 1875. (Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből V/1) 23., 57–59.

85 „... hiszem én az én hatalmas Istenemet, megtart az Úristen édes atyámfia, míg Isten haza viszen.” Szentkereszt, 1620. november 29. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 15.

86 Pelec, 1621. március 22. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 35.

87 Rimaszombat, 1621. május 5. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 36.

88 Pozsony vára alatt, 1621. augusztus 22. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 41.; Szikszó, 1621. szeptember 4. Uo. No. 40.

89 Töketerebes, 1623. november 20. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 48. A Katalin asszony pohara kifejezéshez lásd Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*. I–II. Bp., 1977. II. 504.

Gazdálkodás – vásárlás

A házaspár egyenrangú partneri viszonya, azon túl, hogy a férj karrierstratégiájába is bevonta az asszonyt, a birtokirányításban, a közös gazdálkodásban is megmutatkozott. Nem csupán anyagi és egészségi okai lehettek annak, hogy Salgai Kata nem utazott el férjével az országgyűlésekre:⁹⁰ a gazdaságirányításban játszott szerepe is nélkülözhetetlenné tette otthon. Perényi rendszeresen instruíta őt a majorságban való teendőkről: emberekről, szolgák büntetéséről, lovakról, agarakról, disznók erdőre hajtásáról, szőlők állapotáról (cserebogár vagy „kőeső” okozta károkról), borok eladásáról, lepincézéséről, búza csépelteséről, árpaser főzetéséről és eladásáról a falvakban. A távol lévő férj Salgai Kata segítségével gondoskodott a jóságok védelméről is:⁹¹ lövészszerzőkkel (tarack, szakállas puska, muskéta), lőporral, éléssel való ellátásáról egy esetleges lengyel betörés ellen, Bethlen első hadjárata idején.⁹² A feleség tárgyalt az apai prédikátor személyéről az apai polgárokkal, a püspökkel és magával a prédikátorral.⁹³ Rendszerint a férj utasításai szerint rendelkezett,⁹⁴ időnként azonban önállóan döntött, férje későbbi jóváhagyásával.⁹⁵

Míg a levelek jóságügyekre vonatkozó sorai a két fél együttműködési készségére, egymás közötti harmonikus munkamegosztásra vallanak, a vásárlások és egyéb költségek dolgában megbillen az egyensúly. 1618-ban például, a kora tavaszi esőzések és áradások idején járhatatlanná váló „gonosz” utak többletköltségével számolva Perényi szűkmarúnak mutatkozik, ha saját magáról van szó: még az eső ellen védelmet nyújtó köpönyegnek való posztót is hitelre veszi magának, hogy több készpénze maradjon az útra – feleségével szemben ugyanakkor nagylelkűnek bizonyul: az ingyencséknek számító habarnycára⁹⁶ nem sajnál elkölteni öt forintot; meg is adja az árát, csak hogy feleségé-

90 Mint például Czobor Mihály a feleségét, Thurzó Zsuzsannát, aki első férje, Perényi István révén rokona volt Perényi Gábornak is. „Az húgom, Czobor Mihályné asszonyom itt vagyon, voltam szemben vele...” Pozsony, 1618 április 1. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 6.

91 „... jóságunk oltalmazása dolgába költeni kell, édes atyámfia...” Besztercebánya, 1620. június 18. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 17.

92 „Egyik társzekeremet hazaküldöttem, egy tarackot küldtem haza, és szakállast huszonhetet, két muskétás puskát, édes atyámfia, ha haza érkeznek vele, küldj be Szakmárra, hozass egy pattantyúst ki, az meg tudja mutogatni, minemű agyat és kereket kell az taracknak csináltatni, és az szakállasoknak is, akinek agya nincsen, agyat kell neki csinálni...” Pozsony, 1620. november 13. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 25.

93 Nagyida, 1618. [Szerda reggel.] MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 38.

94 „Értem, hogy az rossz egri inas, ki otthon vagyon, búcsúzik, azért, ha úgy vagyon édes atyámfia, vasban veressed és én úgy találjam...” Töketerebes, 1623. november 20. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 48. „[Tordai Ferenc] a búzát csépeltesse, és adassa mind el, teremtsenek pénzt belőle, az árpából sert főzettem és árultassa az falukon, az mi szükség, magad is parancsolj neki.” Pozsony, 1619. november 21. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 12.

95 „Hogy a búzát és a sót kivitték Nagyidára, és meghagyta, hogy eladják, azt igen jól cselekedted.” Nagyszombat, 1621. április 9. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 39.

96 Habarnica, habarnyica = tengeri polip. A habarnycát a besztercebányai és a kassai piacon szerezte be. Nagyida, 1618. [Szerda]; Besztercebánya, 1620. június 18.; Töketerebes, 1623. november 20. MNL OL P 1969. Perényi 19. cs. 1949. t. No. 48., Töketerebes, 1623. november 20. Uo. (MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 17.) Vö. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III. Főszerk. Benkő Loránd. II. Bp., 1967–1976. II. 9.; Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. I–XII. Szerk. Szabó T. Attila et al. Bukarest–Bp.–Kolozsvár, 1975–2005. IV. 855.

nek kedveskedhessen vele.⁹⁷ Asszonya pontos útmutatása alapján más egyebet is vásárol nagy gonddal: spanyolviaszt, cseh szőnyeget („nagyobbat annál, aki otthon vagyon, de ne legyen gyöngyös”),⁹⁸ gyűrűt és „gyöngy láncot” („de olyan gyöngy láncot nem találni, amilyet hagyta volt”).⁹⁹

Takarékos énje nyilvánul meg, amikor kiderül, hogy II. Mátyás király betegsége miatt Habsburg Ferdinánd főherceget¹⁰⁰ küldi maga helyett Pozsonyba – ebben Perényi nem lát egyebet, mint több nap csúszást és a vele járó többletkiadást¹⁰¹ – de Ferdinánd beérkezése után is így kommentálja a helyzetet: „ekkeddig csak hiában heverünk”, mert az ország a király által beküldött proposíciókon „vesződik”, s a király- vagy a nádorválasztás elsőbbsége felett zajló vita is csak felesleges időhúzásként (többletkiadásként) ábrázolódik. Mindenközben nem kevesebb, mint 515 forintért csináltat házassági címeres hintót egy bécsi „szekércsinálóval”. A családi reprezentáció eme költséges, látványos eszközéről dicsekedve jegyzi meg: „... nem leszen rút szekér, az címerek is, mind az kettőnké, rajta leszen.”¹⁰²

A férj önmagával szemben fukarságig takarékos, asszonyával szemben pazarlóan bőkezű magatartására, költségeinek gyakori emlegetésére¹⁰³ végrendeletei nyújtanak magyarázatot. Kiderül ezekből, hogy a főispán felesége készpénzből fizette utazásának költségeit, melyekkel tételesen el is számolt. Az 1619-es koronázó diétára például 2000 forintot, a Bethlen körüli szolgálatára pedig 6000 forintot adott neki Salgai Kata.¹⁰⁴ A távol lévő férjnek a költségek fedezése ügyében feleségéhez kellett folyamodnia, ezért minden esetben magyarázkodni kényszerült, miért van szükség újabb pénzküldésre, azt a látszatot keltve, hogy miközben saját költségeit a minimálisra próbálja szorítani, felesége szükségleteit igyekszik maximálisan kielégíteni.

Részben ez okból, részben pedig az arisztokráciára nézve kötelező reprezentáció miatt az anyagiasság szemléletnek nyoma sincs a luxuscikkek vásárlásakor, amelyekről a férjnek az volt a felfogása: „... ha veszen az ember, ugyan jót vegyen...”. Az ingyencségek küldésével egyértelműen felesége iránti szeretetét mutatta ki, például amikor egy ízben Salgai Kata négy citromot kért, tizennégyet küldött neki, mert, mint írta, többet nem talált.¹⁰⁵ Általában felesége megrendelése szerint vásárolt, a maga szakállára csak néhány apró-

97 Nagyida, 1618. [Szerda reggel.] MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 38.

98 Pozsony, 1618. április 3. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 2.

99 Pozsony, 1618. április 1. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 6.

100 Habsburg Ferdinándot 1617. június 5-én koronázták cseh, 1618. május 18-án Pozsonyban magyar királlyá. II. Mátyás 1619. március 20-án hunyt el Bécsben.

101 Pozsony, 1618. március 18. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 51.

102 Pozsony, 1618. április 1. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 6.

103 „Bizony immár háromszáz forintnál többet költöttem, maga [magunk] mind sert iszunk, az vendégség is igen elsőkött köztünk...” Besztercebánya, 1620. július 5. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 20.; „P. s.: Itt az táborban kenyérből drágaság vagyon, néha ötven pénzért is adnak egy kenyeret, az bor tizen-nyolc pénzen, az ser 6 pénzen.” Pozsony alatti táborban, 1621. augusztus 19. Uo. No. 37.

104 Halmi, 1633. április 20. MNL OL P 1967. Perényi 3. cs. 11. t. fol. 19-21. Kiad. Komáromy: A báró Perényi család, III. 64-67.; Halmi, 1636. október 17. MNL OL P 1967. Perényi. 3. cs. 11. t. fol. 24-25.

105 Besztercebánya, 1620. július 19. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 13.

ságot vett: ilyen saját ötlet volt a vereskáposztamag¹⁰⁶ vagy a szarvasgomba („igen jó nyilallás ellen”),¹⁰⁷ a drágább termékekhez mindig engedélyt kért.¹⁰⁸

Perényi leginkább Pozsonyban és Kassán vásárolt; a koronázóvárosból, ahol bécsi kalmárok¹⁰⁹ és török árosok¹¹⁰ is megfordultak, gyakran kért a felesége különféle árucikkeket. A besztercebányai ötvösökre panaszkodott,¹¹¹ a kassaiakkal viszont meg lehetett elégedve, hiszen ott készítette el felesége pecsétnyomógyűrűjét.¹¹² Az országgyűlések szünetében, a vásárokon nézelődve is felesége kedvét kereste. Mint tapasztalt textilvásárló, nagy szakértelemmel tárgyalt a különféle szövetekről; tudta, mennyi anyag kell egy szoknyához, volt érzéke a színekhez, a mintákhoz, ezért felesége megrendelését az adott kínálathoz tudta igazítani. Ha nem kapott megfelelőt, Bécsből hozatott, szem előtt tartva az asszony kívánságát.¹¹³

106 Pelec, 1621. március 22. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 35.

107 Besztercebánya, 1620. július 14. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 32.

108 „Az mely vásárlást hadtál vala, az fekete kamukát és alája való bélést, azon leszek, ha találok, megvegyem. Itt igen szép pegivet [petymeg] süvegeket találni, ha szükség, írd meg, édes szerelmes atyámfia.” Pozsony, 1620. október 20. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 22.

109 „Mostan itt Pozsonyban semmi kalmár nincsen.” Pozsony, 1619. október 19. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 10.; „Ide csak egy kalmár sem jöhetett Bécsből, csak az pozsonyi hitvány kalmárok vannak, mindazonáltal ha mi aprólék szükséges, írd meg, megveszem, édes atyámfia.” Pozsony 1619. november 21. Uo. No. 12.; „Ide elég áros ember jön Bécsből, csak volna min vásárlanunk.” Besztercebánya, 1620. június 18. Uo. No. 17.; „Itt bécsi áros ember nincsen egynél több, annál sincs egyéb marha, hanem posztó és selyem marha. Az posztó oly drága, kit az mi földünkben öt forinton megvettünk gránátot, itt tíz forinton adja.” Besztercebánya, 1620. július 5. Uo. No. 20.

110 „Török árosoknál vagyon itt szép török paplanok és igen szép szőnyeg, iskarlát, ha szükség, írd meg, abban is vehetni, az paplannak az közepi virágos atlasz...” Pozsony, 1619. november 21. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 12.

111 „Az minemű gyűrűcskét csináltatni adtál volt, az még nem kész, mert itt az jó ötvös igen szűk.” Besztercebánya, 1620. június 25. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 18.

112 „P.s.: Pecsétnyomót én oda fel nem csináltathattam, hanem ha akaratod vagyon reá, én Kassán csináltatok egyet, vagyon annyi aranyam, gyűrű formára, mennél kisebb lehet, az címered csak írd meg attul, akit kiküldesz hozzám, én megcsináltatom.” Rimaszombat, 1621. május 5. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 36.

113 „Perpetuát, fekete színő szederjest igen szépet vettem egy egész véget, remélem, két kurta szoknya megleszen belőle, arra fehér ezüst négyes kötést vettem ötven singet, mert több nem volt, hanem ezüst fonalból tíz singet kötettek hozzá, hogy hatvan singre teljék, az mint írod; szoknya deréknak valót ujjasnak valót vettem igen szép apró virágú fekete atlasz bársonyt, szederjes sima bársonyt kerestettem mindjárt, de nem találtak, itt egyébféle bársony vagyon, hanem egy áros ember ígérte, hogy hozat Bécsből, ha meghozzák, veszek, és azon leszek, prémet is vegyek hozzá. Alája való gubás bársonyt is kellene venni, ha szeretné, csak írd meg, micsoda színőt vegyek, az szederjes bársony alá testszín gubás bársony illenék...” Besztercebánya, 1620. július 19. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 13. Bethlen Gábor színtén részletesen leírta feleségének az udvarába érkezett értékes szöveteket. Bethlen Gábornak és Károlyi Zsuzsánnának levelezése. Kiad. Szabó Károly. *Magyar Történelmi Tár* 3/2 (1879) 217. Lásd ehhez Deák Éva: Ruhaanyagok és reprezentáció Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin udvarában. In: *A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében*. Szerk. Szulyovszky János. Bp., 2014. (Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 5) 101–110.

Egészség – betegség

A levelek leggyakoribb motívumában, az egészség témakörében a két fél pozíciója ismét nem egyenrangú: a férj fölénye jellemző az asszonnyal szemben. Egy buzgó, segítőkész, aggodalmaskodó, felesége mellett elkötelezett és róla mindenekfelett gondoskodó férj mögé egy betegeskedő, gondoskodásra szoruló, utasításokat elfogadó feleség alakja vetül.

A korabeli családi levelezések gyakorlatában általánosnak tekinthető a címzett egészsége felőli érdeklődés és a levélíró állapotának ismertetése. A jó házasságokban nem szokatlanok az olyan megjegyzések, mint amelyet Perényi Gábor írt feleségének: „Feljebb nem kérhetek, hanem az Istenért kérem, írj gyakorlatossággal. Nekem semmi nehezebb nincsen, mint hogy egészséged felől nem hallhatok.”¹¹⁴ Jelen esetben viszont a férj figyelmének központjában állt felesége egészségi állapota. Salgai Kata betegsége már a portai követségtől való megmenekülés fő indokaként is előkerült,¹¹⁵ ezt azonban akár kifogásnak is tekinthetjük, tekintve hogy a feleség mindvégig képes volt ellátni az otthoni teendőket (majorság irányítása stb.), és maguk a levelek sem számolnak be súlyos betegségről, csupán csak enyhe panaszokról, múlt nyavalyákról: az asszonyt gyakran gyötörte főfájás, és gyomorproblémái is akadtak.¹¹⁶ A férj ilyenkor a távolból is szerzett neki orvosságot, és részletes használati utasítást mellékel hozzá. A fejfájásra olajat küldött, a gyomorproblémákra tablettákat („apró pogácsácskákat”) javasolt.¹¹⁷ Nem mulasztotta el megkérdezni azt sem, használtak-e a küldött gyógyszerek, s amennyiben igen, akkor többet is küldött.¹¹⁸ Perényi több orvossal is konzultált felesége állapotáról. Az Esterházy Miklós mellett Kassán tartózkodó császári orvostól¹¹⁹ és a nagyszombati doktortól is tanácsot és

114 Nagyszombat, 1620. szeptember 25. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 33.

115 „Írtad vala, édes szerelmes atyámfia, azt is, hogy ha lehetséges volna, hosszú útra ne kötelezném magamat, beteges állapotodat meggondolván. Látja Isten, édes szerelmes atyámfia, éjjel-nappal eszemben forog beteges állapotod, kin igen fáj az szívem, és igenis gondolkodtam arról és forgolódtam is benne, hogy megmenekedjek az hosszú úttól és az köteles állapattal. Legyen hála az Úristennek, jó akaró atyámfiái által, annyiban vittem az dolgot, az Portára nem küldenek, hanem Dóczi István megyen oda.” Besztercebánya, 1620. június 25. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 18.

116 „Küldök az doktortul igen jó orvosságot is szerzettem főfájás ellen, és gyomorfájás ellen is jó orvosságot.” Besztercebánya, 1620. június 18. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 17.

117 „Ím valami kevés orvosságot küldöttem, kit mondván csináltattam, az kicsiny szelencécskében olaj vagyton, főfájás ellen való, igen fő orvosság, reggel az orra cimpáját kenje meg ember vele, és az feje lágját igen vékonyan, akármely órában is jó vele élni, ez szerint. Az iskátulyában apró pogácsácskák vadnak, gyomorlággyítás ellen [székrekedésre] való, ezekben akár reggel, akár délben, akár estve, hármat kell megenni; igen lággyítja az gyomrot. Ezeket megpróbáld, édes szerelmes atyámfia, ha használni fognak, éjjel-nappal írd meg énnekem, többet csináltatok.” Besztercebánya, 1620. június 25. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 18.

118 „Az minemű kicsiny orvosságot küldöttem volt, írd meg, használt-e, többet kell küldenem.” Besztercebánya, 1620. július 5. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 20.; „Írád, hogy az mely orvosságot alá-küldtem volt, használt mind fejednek, s mind gyomrodnak. Hála legyen az Úristennek, bizony azt igen akarom, adja Isten, ezután is használjon. Azon leszek, édes szerelmes atyámfia, többet csináltatok és magammal aláviszem.” Besztercebánya, 1620. július 19. Uo. No. 13.

119 „Itt most császár urunk doktora vagyton palatinus uram mellett. Ha valami orvosságra szükség volna, írd meg, itt megcsinálthatjuk. Az kis ezüst sutut is teli csinálhatjuk orvossággal.” Kassa, 1631. január 25. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 56.

orvosságot kért az asszony számára.¹²⁰ Borbély javasolt a felesége bal keze ujjának fájalmára,¹²¹ egy ízben pedig a csicsvai újkeresztény (habán) orvos-patikushoz küldött gyógyszerekért.¹²²

A levelek színesen, árnyaltan mutatják be a házastársak kapcsolatának mintázatát, de nem adnak magyarázatot a házaspár gyermektelenségének okára. Perényi Gábor mindössze egy ízben, 1633-ban tett végrendeletében írt erről, amelyben tényszerűen közölte, hogy házasságukból nem származott utód, „kinek árnyéka alatt [Salgai Kata] holtam után jószágomban megmaradhatna.”¹²³ A probléma feltárásához nem visz közelebb a férj halotti búcsúztató beszéde sem, amely nem megy el szó nélkül a házasság meddőségének ténye mellett – „testi fiai, úgy vagyon, nem maradtanak” – de az elhunytat a meg nem valósult apaszerep pótlékeként a kegyes patrónus képében festi le: „... lelki fiaikat szült, mert tudós ifjakot nagy költséggel tisztességes tudománynak tanulásának okáért idegen országokra küldött, kik közül én is egy néhányakat elő számlálhatnék.”¹²⁴ Az udvarában nevelt „szép ifjak udvarló seregé”-ről és „az udvari leányasszonyok”-ról¹²⁵ a misszilisekben is szó esik, nevük említése nélkül. Betegségeik idején a távol lévő férj számukra is gondoskodott gyógyszerrel, s tolmácsolta az orvosi utasítást annak használatára vonatkozóan.¹²⁶

Rendelkezésre álló forrásaink alapján nem adhatunk egyértelmű választ a gyermektelenséggel kapcsolatban felmerülő kérdéseinkre. Vajon meddő volt-e Salgai Kata – két házasságának utódnélkülisége, gyakori betegeskedései utalhatnak erre – vagy születtek gyermekei, csak nem érték meg a felnőttkort? Utóbbi esetben valószínűleg a férj halotti prédikációjában is megemléztették volna őket. A korabeli orvostudomány a meddőséget, Hippokratész nyomán, a négy testnedv nem megfelelő arányából vezette le,¹²⁷ míg maguk a házaspárok – miként a betegségeket is – bűneikért elszenvedett isteni büntetésésként

120 „Nagyszombatban az doktorral eleget beszélgettem egészségem felől, s minthogy az gyomrod gyakorta megszorul, ím valami jó orvosságot csináltattam, kit meg is küldöttem. Az mikor eszedben veszed, hogy az gyomrod megszorul, tehát éhomra kettőt, vagy hármat is nem árt megenni benne, Isten után igen fog használni, adja Isten, édes szerelmes atyámfia, használjon egészségedre.” Rimaszombat, 1621. május 5. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 36.

121 „Értem édes atyámfia az bal kezeden az ujjodnak fájalmát, kin bizony búsultam, de hiszem Istent, meggyógyul, de ha nem szünnék, jó volna Borbély Jánost Szakmárról általhívatnod.” Töketerebes, 1623. november 20. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 48.

122 „Az húgocskád hideglelése felől is írsz [...] bizony azon is nem kicsit búsultam, [...] Nyári uramnak [báró bedegi Nyáry István (1585 k. – 1643)] vagyon igen fő újkeresztény doktorra és patikáriusra Csicsvába, ide három mélyföld, odaküldöttem az doktorhoz orvosságért az gyermeknek, minthogy az szeme alja is dagad, és valami főfájás és nyilallás ellen való orvosságokért.” Töketerebes, 1623. november 20. MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 48.

123 Perényi Gábor végrendelete. Halmi, 1633. április 20. MNL OL P 1967. Perényi. 3. cs. 11. t. fol. 19–21.

124 Tiszabecsi: *Két halotti praedicatio*, 28.

125 Uo. 22.

126 „Az papírosbéli port reggel hét óraker kell megadni innia egy kanálban, tehénhús lében avagy tejben, vagy egyébben valamiben, az miben az gyermek bevenné, aznap hideg italtul igen kell oltalmazni.” Kassa, 1631. [Szerda.] MNL OL P 1969. Perényi. 19. cs. 1949. t. No. 55.

127 Vö. Daphna Oren-Magidor: *Infertility in Early Modern England*. London, 2017.; Deáky Zita – Krász Lilla: *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század)*. Bp., 2005. 45–55.; Péter Katalin: *A gyermekek első tíz esztendeje*. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon*. Szerk. Péter Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 19) 19–20.

magyarázták. Az énratok nem nevezték néven a problémát, inkább csak szemérmesen, metaforák köntösébe bújtatva – „kereszt”, „Isten súlyos ostroma” – fejezték ki ezt az állapotot, hiszen a házasság alapvető célja az utódok nemzése volt.¹²⁸

Összegzés

Tanulmányomban egy asszony életútját, karakterét igyekeztem a neki írott vagy róla szóló énratokon keresztül – a lehetőségek szabta határokon belül – megközelíteni. Halmi Salgai Kata sorsa azért figyelemreméltó, mert szüleinek egyetlen gyermekeként nemcsak az öröklési szokásjog szerinti leánynegyedét kapta meg, hanem tekintélyes hozománnyal rendelkezett. A források segítségével bemutattam, hogy vagyona mennyire tágította ki mozgásterét. Különösen az életciklusváltásoknál figyelhettük meg, hogy anyagi lehetőségei hogyan befolyásolták sorsának alakulását. Először hajadonként vált kívánatos portékává a házassági piacon. Fiatal, (elvileg) fogamzóképes korban lévő lányként egy tekintélyes erdélyi család sarja, ruszakai Kornis György kérte meg a kezét. Első házasságában vagyonát férje karrierjének szolgálatába állította. Mivel a házasságból gyermek nem született, Kornis György az anyagi áldozatokért viszonzásul feleségét nevezte meg javainak örököséként. Ezáltal Salgai Kata a következő életciklusváltáskor, fiatal özvegyként, anyagilag a korábnál is előnyösebb helyzetben találta magát. A gyászév leteltével újra férjhez ment, kezét a nagy múltú családból származó, de kevés vagyonnal rendelkező felső-magyarországi nemesnek, báró Perényi Gábornak nyújtotta. Második férjével való kapcsolata anyagi szempontból tökéletes párhuzama volt az elsőnek. Ezek a házasságok olyan gazdasági vállalkozásként modellezhetők, amelyekbe a feleség pénzt, a férj társadalmi presztízst fektetett bele, és amelyből, a házastársi szövetség révén, mindkét fél egyaránt profitált.

A Salgai Kata közvetlen környezetéből származó források a kora újkori magyar és erdélyi nemesi társadalom házasságaihoz kapcsolódó szerepelvárásokra és mindennapi gyakorlatokra vetnek fényt. Míg a hiteles nyilatkozatokból, testamentumokból, prédikációkból és dedikációkból kirajzolódó kép – verbális formulákon, antik párhuzamokon keresztül – a normát közvetíti, addig a házastársi levelekben a hétköznapi gesztusaiban, szavaiban, cselekedeteiben testet öltő érzelmek világába nyerünk betekintést. A kapcsolatot az érzelmek szintjén is a kölcsönösség irányította. Míg a férj szerepe a törődésben, gondoskodásban, ajándékok vásárlásában és a gyakori levélírásban mutatkozott meg,

128 Kornis Zsigmond Apafi Györgynek, Belényes, 1633. augusztus 11. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága. Kemény József Gyűjtemény. No. 1018., Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak. Papmező, 1627. január 25. Uo. No. 1019.; Széchy Kata végrendelete: „Tudja kegyelmed édes uram azt az minemű ostroma volt Istennek az mi házasságunkban, oly az ki miatt nekünk gyermekünk nem lehetett. [...] Tudja kegyelmed édes uram, ez nagy súlyos kereszt alatt is én úgy igyekeztem magamat viselnem, hogy kegyelmed ellen ne vétsek, hanem úgy böcsültem s hallgattam kegyelmed, mint kereszttyén asszonyi állathoz illet urához magát viselni.” Idézi Horn Ildikó: Nemesasszonyok végrendelezési szokásai az Erdélyi Fejedelemségben. In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*. Szerk. Erdélyi Gabriella – Tusor Péter. Bp., 2007. 325–346.

a nőé egy odaadó, hűséges, ragaszkodó, támogatásra szoruló hitves képeként tükröződik a férfi írásaiban.

Salgai Kata azon kivételes asszonyok közé tartozott, akik nem neveltek fel saját gyermeket. Gyermektelenségének okaira nincsenek ugyan forrásaink, az azonban kiderült, hogy a hiányzó úrt képes volt betölteni. Második férjével együtt rokon gyermekeket neveltek udvartartásukban, akikről sajátjukként gondoskodtak. Mindezek mellett, a gyámi, patrónusi feladatok vállalásán túl, fokozott figyelemmel és odaadással kárpótolták egymást a szülői szerepek hiányáért.

CONTENTS

STUDIES

Richárd Horváth <i>The Royal Books of King Matthias. (On the Amount of Lost Medieval Sources)</i>	335
Miklós Fóti <i>Identification of the Person and Career of Ali, sancakbeyi of Segedin and the Development of his Fiefdom (1567–1595)</i>	353
Gábor Kálmán <i>Border Protection, Finances, Protestantism. The Dispute between the Inner Austrian and Hungarian Estates, 1606–1610</i>	367
Géza Pálffy <i>Liberation or Occupation? Military, Financial and Civil Administration in Recaptured Hungary during the Great Turkish War, 1683–1699</i>	393
Angelika Orgona <i>The Invisible Woman. Marriages of Kata Salgai</i>	417
Kornél Nagy <i>“The Plan Failed”. Candidacy of Michál Minas Theodorowicz as an Armenian Uniate (Catholic) Bishop in Transylvania (1731–1742)</i>	441
Ferenc Tóth <i>“... he has proven his courage, skills and experience countless times...” The Circumstances of the Appointment of a Hungarian Count as Marshal of France</i>	463
Gábor Demeter <i>The Differentiation of the Agrarian Society Based on a Quantitative Analysis of 18th Century Settlement Censuses (1720–1796)</i>	485
Veronika Eszik <i>Reactions to the Intrusion of the Modernising State into the Rural Space. On the Croation Peasant Movements of 1883 from a Different Perspective</i>	521
Heléna Huhák <i>Camp Diaries. Everyday Life of Hungarian Jewish Deportees in Concentration and Forced Labour Camps (1944–1945)</i>	545
András Fejérdy <i>Intransigent Anti-Communism and/or Pragmatic Diplomacy? The Eastern Politics of Pope Pius XII between World War and Cold War</i>	567
Ákos Bartha <i>A Restless Homo Politicus: the Career of István Szüts (1900–1973)</i>	591

E számunk szerzői

Bartha Ákos, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Horthy-korszak osztály ● Demeter Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Délkelet-Európa története osztály ● Eszik Veronika, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Újkori osztály ● Fejérdy András, igazgatóhelyettes, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Egyháztörténeti osztály ● Fóti Miklós tudományos segédmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Turkológiai osztály ● Horváth Richárd, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Középkori osztály ● Huhák Heléna, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Jelenkortörténeti osztály ● Kármán Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Nagy Kornél, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Orgona Angelika, történész-főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum ● Pálffy Géza, tudományos tanácsadó, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály, MTA-BTK „Lendület” Szent Korona kutatócsoport-vezető ● Tóth Ferenc, tudományos tanácsadó, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály

(HUN-REN BTK TTI = Magyar Kutatási Hálózat [Hungarian Research Network] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009

2 3 0 0 3